

WERKEN MET EEN OMGEVINGSBOEK IN DE BASISCHOOL

Zill legitimeert omgevingsonderwijs

Een van de uitgangspunten van ons onderwijs in de basisschool is dat het kinderen wegwijs moet maken in de hen omringende wereld. Dat betekent dat het gericht is op leren binnen authentieke en relevante contexten vanuit de werkelijkheid zelf. Die werkelijkheid wordt deels binnengebracht in de klas aan de hand van diverse bronnen. Daarnaast is het minstens even belangrijk om op stap te gaan en de werkelijkheid binnen haar ruime context te ervaren, te beleven en ervan te leren. Omgevingsonderwijs is daarbij geen doel op zich, maar een (onmisbaar) middel. In de eerste plaats richt omgevingsonderwijs zich op de (directe) omgeving van de leerlingen: de buurt van de school, de gemeente, buurgemeenten ... Met omgevingsonderwijs willen we de materiële (objecten van menselijke en natuurlijke origine) en niet-materiële (objecten van sociale en culturele aard) omgeving ontsluiten voor de leerlingen. Het leerplan *Zin in leren! Zin in leven!* is daarvoor een uitgelezen toegangspoort.

"Zin in leren! Zin in leven! gaat uit van wereldoriënterend onderwijs. Leren in en aan de werkelijkheid veronderstelt dat de werkelijkheid rondom de school en de leerling wordt opgezocht en aangegrepen om erover te leren. Daartoe dient de school alle mogelijke kansen die zich aandienen aan te grijpen."

(Uit het leerplan Zin in leren! Zin in leven!)

De wereld, mijn klas

Een school is geen eiland midden in de oceaan, geen eenzame planeet in het universum. Elke school is ingebed in een buurt, een parochie, een gemeente of stad, een streek. Die verschillende elementen bieden ontzettend veel kansen om werk te maken van doelgericht omgevingsonderwijs. Vanuit de leerlingen en met het ordeningskader van Zill in het achterhoofd gaan leraren gericht op zoek naar leerkansen in de omgeving. De verschillende ontwikkelvelden bieden tal van mogelijkheden om aan generieke doelen te werken.

- *In het thema GENT-MIJN STAD krijgen leerlingen de opdracht om in groepjes – onder begeleiding van een ouder – op zoek te gaan naar een echte Gentenaar die het lied 'Klokke Roeland' voor hen wil zingen. Ze nemen het lied op en leren samen het refrein. (OWsa1 – TOtn1 – MUva3)*
- *In de voormiddag schijnt de zon binnen door de glasramen in de kerk. De leerlingen maken in de kerk hun eigen impressie van het kleurentafereel met waskrijtjes en verf, nadat de leraar het verhaal van de H. Franciscus, die in het grote glasraam is afgebeeld, heeft verteld. (Rklg3 – MUva2 en 3)*

Werken vanuit een focus aan een krachtige leeromgeving

Omgevingsonderwijs is een onderwijsarrangement dat, net zoals andere arrangementen, vertrekt vanuit een focus. Wat zijn de onderwijsbehoeften van de leerling(en)? Wat biedt en vraagt de context? In welke mate realiseren we het leerplan? Als het antwoord op die vragen bekend is, kan de leraar doelen uit het leerplan vooropstellen en starten met het ontwerpen van het efficiëntste onderwijsarrangement. De context, de omgeving van de school, kan daarbij een uitgelezen middel zijn om doelen te realiseren. Dan spreken we van doelgericht omgevingsonderwijs.

Een omgevingsboek biedt kansen

Om scholen en leraren te ondersteunen in hun omgevingsonderwijs, is een omgevingsboek een nuttig en haalbaar instrument.

Een omgevingsboek is een geordend en makkelijk te raadplegen (online) databank met een brede waaier aan mogelijkheden en uitdagingen in de (ruimere) buurt van de school om met de kinderen werkelijkheidsnabij en doelgericht te kunnen werken. Die brede waaier moet in de eerste plaats een afspiegeling zijn van de omgeving van de school, want het is daar dat de kinderen hun wereld ervaren en beleven. Het blijft ook niet beperkt tot de onmiddellijke omgeving van de school. Ook de ruimere schoolomgeving, de gemeente, de buurgemeenten, de streek en de provincie zijn mogelijke bronnen, wanneer de klas die op een (financieel) haalbare manier kan bezoeken.

Enkele voorbeelden:

- Binnen het PWO-project 'Haal meer uit je omgeving – bronnen voor omgevingsonderwijs' van Hogeschool Odisee (<http://www.omgevingsonderwijs.be>) werd al een voortreffelijke lijst gemaakt. In dat praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek wordt de toon gezet door bronnen te ordenen naar de ver- ▶

schillende leergebieden (en niet enkel oriëntatie op de wereld) én omgevingselementen. Die omgevingselementen worden ingedeeld in niet-materiële elementen (bijvoorbeeld dialecten), menselijke materiële elementen en natuurlijke materiële elementen.

- 'Klas in Brussel' (<https://klasinbrussel.be>) is een online omgevingsboek van het Onderwijscentrum Brussel (OCB). Onder andere in samenwerking met leraren bouwt het OCB een online omgevingsboek voor de stad Brussel uit. Het gaat daarbij uit van de digitale kaart van Brussel waarop ingezoomd kan worden. Via een zoekfunctie op basis van thema en plaats worden de beschikbare gegevens opgehaald en getoond. De basisschool Sint-Joris in Brussel organiseerde vorig schooljaar een pedagogische studiedag om de omgeving van de school te verkennen. In samenwerking met het OCB voegde ze de gegevens aan de website toe. Ook scholen van buiten Brussel die een bezoek willen plannen aan de hoofdstad of Brusselklassen organiseren, kunnen terecht op het platform.
- De Arteveldehogeschool bouwt al enkele jaren aan een omgevingsboek op basis van input van studenten (<http://omgevingsboek.weebly.com>). In hun eigen dorp gaan ze op zoek naar boeiende elementen voor omgevingsonderwijs en brengen daarvan verslag uit. Zo groeit een databank met betekenisvolle opdrachten. Ook leraren kunnen er gebruik van maken. De databank vertrekt van een digitale kaart van Vlaanderen met daarop de verschillende omgevingsmogelijkheden. Ook bereikbaar via KlasCement.
- De basisschool in Olsene paste haar omgevingsboek aan het nieuwe leerplan aan (<https://omgevingsboekvbsolsene.weebly.com>). *"Wij hebben al jaren een omgevingsboek op onze website. Met de komst van het nieuwe leerplan Zill proberen we dit boek in een nieuw jasje te steken. Vorig schooljaar hadden wij als jaarthema 'Op stap in ons dorp'. Het was de bedoeling om zoveel mogelijk plaatsen/personen/activiteiten in ons dorp te bezoeken. Daar werd dan telkens een activiteitenfiche van gemaakt en de inhoud*

hiervan werd in ons omgevingsboek geplaatst. Op die manier proberen we het omgevingsboek een ruime invulling te geven vanuit de klassen. In het zesde leerjaar worden ook, naar aanleiding van de doorstroming naar het secundair onderwijs, interviews afgenomen rond bepaalde beroepen. Ook die krijgen een plaatsje in ons omgevingsboek. Het boek wordt gebruikt in de klas om zaken rond ons dorp op te zoeken en te centraliseren. Het geeft ons ook een mooi zicht op wat hier allemaal de moeite waard is en wat wel of nog geen bezoekje kreeg."

Met omgevingsonderwijs willen we de materiële en niet-materiële omgeving ontsluiten voor de leerlingen.

Divers aanbod aan bronnen

Naast het bijhouden van die omgevingsbronnen is het ook belangrijk om een ruimer aanbod te doen. Er zijn heel wat geschreven bronnen en online databanken die ter beschikking staan van leraren.

Enkele voorbeelden:

- Op de website van het Nationaal Geografisch Instituut kun je verschillende soorten kaarten uit de omgeving van de school bestellen (<http://www.ngi.be/NL/NL1.shtm>).
- Het Archief voor Onderwijs heeft op zijn website een brede waaier aan digitaal erfgoed ter beschikking voor het onderwijs (<https://onderwijs.hetarchief.be/frontpage>).
- Het Agentschap Onroerend Erfgoed heeft een zéér ruim online fotoarchief (<https://beeldbank.onroerenderfgoed.be>).

Voor veel leraren zijn die bronnen vaak onbekend. Door ook dergelijke bronnen in een omgevingsboek op te nemen, is een schat aan informatie eenvoudig en snel beschikbaar om te gebruiken.

Uitgaan van een geïntegreerde aanpak

Een omgevingsboek bestaat uit een brede waaier aan mogelijkheden om in de (ruimere) omgeving van de school aan de slag te gaan met leerinhouden. Die leerinhouden zijn niet beperkt tot het ontwikkelveld 'oriëntatie op de wereld', maar kunnen uit alle ontwikkelvelden geplukt worden. We pleiten voor een gedragen geïntegreerde aanpak. Dat betekent dat ook een omgevingsboek een spiegel zal zijn van een geïntegreerde aanpak van leerinhouden. Dat kan zich al vertalen door bij de indeling van een omgevingsboek uit te gaan van de verschillende ontwikkelvelden van het nieuwe leerplan *Zin in leren! Zin in leven!*. Een dergelijke indeling zal voor leraren een oproep zijn om door een geïntegreerde bril de werkelijkheid te bekijken en te verkennen, en waar mogelijk, zinvol en wenselijk generieke doelen vanuit diverse ontwikkelvelden aan bod te laten komen.

Binnen het thema 'lekker vers' wordt een bezoek gebracht aan de bakker vanuit het ontwikkelthema 'Oriëntatie op techniek' (om te werken aan doel OWte1 Ervaren, onderzoeken en vaststellen hoe eenvoudige technische systemen gemaakt zijn van grondstoffen, ingrediënten, materialen en/of onderdelen). Daarnaast wordt mediavaardigheid ontwikkeld, wanneer de leerlingen in groepjes met een tablet foto's

maken van een vooraf bepaald onderdeel van het bezoek (Meva2 Digitale audiovisuele vaardigheden ontwikkelen) om dat later te presenteren in de klas (TOMn2 Een mondelinge boodschap overbrengen – persoonlijk verslag uitbrengen). Binnen de ontwikkeling van het wiskundig denken wordt tijdens de excursie aandacht besteed aan de buitenissige mengkommen en hoe die zich verhouden tot wat wij thuis in de keuken gebruiken (Wdmm3 Schatten, meten en rekenen met mateenheden).

Doelgericht werken

Omgevingsonderwijs is niet vrijblijvend. Net als bij elk ander onderwijsarrangement vormt doelgericht werken het uitgangspunt. Voor wie zijn leerplan voldoende beheerst, is het duidelijk dat eenzelfde bron/inhoud aangesproken kan worden om aan verschillende doelen te werken. Tijdens een bezoek aan de parochiekerk werken we aan meerdere ontwikkelvelden. Bekijken we de bouwkunst, de architecturale hoogstandjes, het kunstpatrimonium, het religieuze erfgoed of vertrekken we vanuit de christelijke zingeving? Het mag dan ook geen probleem vormen dat bepaalde bronnen in verschillende leerjaren of leefgroepen aan bod komen. Wél is het noodzakelijk dat leraren van elkaar weten welke generieke doelen ze nastreven door bepaalde bronnen in te zetten. Een omgevingsboek kan daarbij een ►

meerwaarde betekenen. In de databank maken we bij elke bron ruimte om aan te geven vanuit welke ontwikkelvelden ermee gewerkt wordt. Zo kan een bepaalde bron dan ook in verschillende ontwikkelvelden terug te vinden zijn. Daarnaast kan er plaats zijn voor commentaar van leraren. Naast het moment waarop het bezoek plaatsvond en een appreciatie worden ook de belangrijkste generieke doelen in een lijst opgenomen. Zelfs de dokter in de straat die bezoek krijgt van de jongste kleuters en de leerlingen van het tweede leerjaar zal begrijpen dat het bezoek gedragen wordt vanuit een andere insteek (wat niet wegneemt dat het ook zinvol kan zijn om een bezoek te brengen aan een andere dokter).

Om scholen en leraren te ondersteunen in hun omgevingsonderwijs, is een omgevingsboek een nuttig en haalbaar instrument.

Werken aan verticale samenhang

Omdat een omgevingsboek voor de volledige basisschool bedoeld is, mogen we het als een bijkomend middel zien om de verticale samenhang tussen de verschillende leerjaren mee te ondersteunen. Wanneer leraren doelbewust kiezen voor omgevingsonderwijs en dat ook zo noteren in het omgevingsboek, wordt het een extra communicatiemiddel tussen leraren onderling. Ze zullen er van elkaar ontdekken vanuit welke doelstellingen een omgevingsbron geraadpleegd wordt. Bij het opmaken van de jaarplanning kiest de school ervoor om gericht in te zetten op omgevingsonderwijs. Door (een aantal) thema's vast te leggen, is het van bij de start van het schooljaar ook mogelijk om excursies te plannen. Zo weten leraren van elkaar vanuit welke doelen ze uitstappen plannen en kunnen ze door een goede communicatie verder bouwen aan een verticale leerlijn. De rijkdom van een omgevingsboek zal ook vruchten afwerpen voor instromende of interim-leraren die minder vertrouwd zijn met de omgeving van de school.

Teamwerk

Een omgevingsboek is niet het werk van één persoon. Het is het werk van een team dat bewust de keuze maakt om het onderwijs te verrijken vanuit de werkelijkheid in de 'omgeving' van de school. Om echt in te zetten op omgevingsonderwijs, is het nuttig en zinvol om daar als team de nodige tijd en aandacht voor vrij te maken. Door vanuit een jaarthema ('De wereld, mijn klas!') de aandacht op omgevingsonderwijs te richten, roept de school het voltallige schoolteam op om er werk van te maken. Daarbij zet de school studiedagen in om de leden van het team te versterken in de bedoeling en de inhoud van omgevingsonderwijs. Met de geleidelijke invoering van *Zin in leren! Zin in leven!* is het een bijkomende kans om beide te combineren. Zo verankert de school een belangrijke pijler van het nieuwe leerplan in de schoolpraktijk: onderwijs in de basisschool moet kinderen oriënteren in de hen omringende wereld.

Het is noodzakelijk alle teamleden te betrekken bij het uitdenken van een omgevingsboek. De verdere uitwerking ervan wordt de taak van een bijzondere werkgroep onder leiding van de ICT-coördinator. Die groep zorgt voor een passende digitale omgeving die voldoende gebruiksvriendelijk is. Aan de hand van een toegankelijk digitaal fichesysteem kan iedere leraar een nieuwe bron aanbrengen die de leden van de werkgroep aan de databank toevoegen. Zodra de database online gaat, kunnen ook mensen, organisaties, bedrijven ... zich als bron aanmelden. Zo kunnen ook participatie-initiatieven vanuit de omgeving makkelijk hun weg vinden naar de school.

Door op een eenduidige manier een fiche in te vullen en door te sturen, kan de werkgroep beslissen om de nieuwe bron een plaats te geven in de databank. In een mededeling aan de (groot-) ouders verduidelijkt de school het bestaan en het gebruik van een omgevingsboek. Zij worden daarbij ook uitgenodigd om zich aan te melden als bron. (Groot)ouders bezitten vaak specifieke expertise die de school kan benutten. Nieuwe bronnen worden via het gebruikelijke commu-

nicatiekanaal van de school aan de leraren voorgesteld. Zo wordt een omgevingsboek een 'boek van de omgeving'.

Leraargericht-kindgericht

In de eerste plaats moet een omgevingsboek leraargericht zijn. Door de database inhoudelijk rijk en vormelijk gebruiksvriendelijk te maken, kunnen leraren ze actief gebruiken.

Naast leraren kunnen (oudere) leerlingen ook gebruikmaken van dezelfde tool. Bij het opstarten van een thema kan de leraar leerlingen de opdracht geven om in het omgevingsboek op zoek te gaan naar een bijpassende omgevingsbron. Leerlingen kunnen eveneens de verantwoordelijkheid krijgen om zelf afspraken te maken met een gekozen bron, nadat ze teruggekoppeld hebben naar de leraar en de rest van de klas.

Struikelblokken, hinderpalen ... en nieuwe kansen

In de inleiding opperden we dat een omgevingsboek een nuttig en haalbaar instrument is om

scholen en leraren te ondersteunen in hun zoektocht naar bronnen in de omgeving om zo de werkelijkheid op een authentieke wijze te ervaren en te beleven. Dat het een nuttig instrument is, staat niet ter discussie. In hun eindrapport van het PWO-project over 'Omgevingsonderwijs' (2010) noteren projectonderzoekers Erwin Declercq en Alain Vermeire enkele aandachtspunten:

- leraren kennen vaak onvoldoende de omgeving van de school;
- handboeken zijn onvoldoende gericht op omgevingsonderwijs;
- de bronnen voor omgevingsgerichte info zijn te weinig bekend.

Het mag duidelijk zijn dat een omgevingsboek een bijzondere meerwaarde kan betekenen voor een school die doelgericht werk wil maken van omgevingsonderwijs. De struikelblokken en hinderpalen kunnen bij de implementatie van het nieuwe leerplan *Zin in leren! Zin in leven!* als mogelijkheid gebruikt worden om omgevingsonderwijs op de kaart te zetten. Niet als oude wijn in nieuwe zakken, maar om een van de uitgangspunten van ons onderwijs in de basisschool concreet te maken: kinderen wegwijzen maken in de hen omringende wereld. Door de huidige digitale mogelijkheden mag het als een uitnodiging en een uitdaging gezien worden om daaraan te werken. Een omgevingsboek kan daarbij een materiële en inhoudelijke ondersteuning vormen. ◀◀

Jan Tilley

jan.tilley@katholiekonderwijs.vlaanderen

Pedagogisch begeleider Dienst Curriculum & vorming

Een omgevingsboek bestaat uit een brede waaier aan mogelijkheden om in de (ruimere) omgeving van de school aan de slag te gaan met leerinhouden.